

LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU SUBJEKTĪVĀS LABKLĀJĪBAS SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE BALTIJAS VALSTU EKONOMISKĀS ATTĪSTĪBAS KONTEKSTĀ

COMPARATIVE ANALYSIS OF SUBJECTIVE WELL-BEING OF LATVIA'S INHABITANTS IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE BALTIC STATES

Jeļena Lonska

Mg. sc. soc., Rēzeknes Augstskolas Kredītu piešķiršanas komisijas priekšsēdētāja,
grāmatvede Daugavpils Universitātes doktorante
E-pasts: Jelena.Lonska@ru.lv, tālr. +371 26428081,
Latvija

Abstract. *In the world, during the past 10 years, when evaluating development of a particular area, there has been a tendency to take into consideration those inhabitants' subjective appraisal and attitude to the living conditions who live in this area, more often these indicators are the general life satisfaction and feeling of happiness. Analysing Latvia's inhabitants' subjective attitude author concludes that inhabitants of Latvia are very pessimistic in assessing their lives in this country. As surveys indicate, the economic factors have an important influence on people's subjective satisfaction. The problem of the research is that during the last two years, there has been a tendency to improvement of economic indicators in Latvia, and also in Lithuania and Estonia, but when comparing the closest neighbours, the Latvian inhabitants' subjective satisfaction with life is decreasing, but in Lithuania and Estonia it is increasing together with improvement of the economic situation. As a result, the author came to a conclusion that together with changes of the GDP indicator value, development of people's subjective appraisal greatly depends on such economic indicators as income inequality, unemployment, inflation and financial assets.*

Keywords: *subjective indicators, life satisfaction, happiness, territorial development.*

JEL code: *011, I31*

Ievads

20. gadsimta otrajā pusē arvien aktuālāki un nozīmīgāki kļuva cilvēku dzīves kvalitātes un subjektīvās labklājības pētījumi. Tādējādi pēdējo 10 gadu laikā pasaulē radās tendence teritorijas attīstības novērtēšanā ņemt vērā arī tās iedzīvotāju subjektīvo vērtējumu un attieksmi par dzīvošanas apstākļiem šajā teritorijā. Rezultātā tiek izstrādāta virkne dažādu reitingu, pārskatu un ziņojumu, kuros pasaules valstis tiek sakārtotas tieši pēc to iedzīvotāju dotā subjektīvā vērtējuma un atzinuma, visbiežāk šie indikatori ir kopējā apmierinātība ar dzīvi un laimes sajūta.

Analizējot dažādus faktoros, kas ietekmē iedzīvotāju subjektīvo labklājību, kā pirmo un nozīmīgāko atzīmē ekonomisko faktoru, t.i. valsts

ekonomisko situāciju, cilvēku materiālos resursus un ienākumus, kas kopumā veido un ietekmē cilvēka ekonomisko labklājību.

Apskatot Latvijas vietu sadalījumu reitingos par subjektīvo labklājību, var atzīmēt, ka tās iedzīvotāju subjektīvais vērtējums par dzīvi šajā valstī ir ļoti pesimistisks, pat salīdzinot ar mūsu tuvākajiem kaimiņiem Lietuvu un Igauniju. Šajā rakstā autore izskatīs un analizēs ekonomiskā faktora ietekmi uz cilvēku subjektīvo labklājību triju Baltijas valstu un tuvāko Ziemeļeiropas kaimiņvalstu kontekstā, kā arī pamatos subjektīvo indikatoru lietošanas nozīmi teritorijas attīstības novērtēšanā.

Pētījuma problēma ir tā, ka pēdējo divu gadu laikā novērojams iekšzemes kopprodukta (IKP) apjoma pieaugums uz vienu iedzīvotāju gan Latvijā, gan arī tuvākajās kaimiņvalstīs Lietuvā un Igaunijā, bet salīdzinot subjektīvās apmierinātības ar dzīvi rādītājus šajās valstīs, konstatēts, ka Latvijas iedzīvotāju subjektīvā apmierinātība ar dzīvi samazinās, bet Lietuvā un Igaunijā - paaugstinās līdz ar ekonomiskās situācijas uzlabošanos.

Pētījuma mērķis ir izskatīt teorētiskās atziņas par cilvēku subjektīvās labklājības atkarību no ekonomiskajiem un materiālajiem apstākļiem, kā arī analizēt tās Latvijas valsts situācijā.

Rakstā, pielietojot monogrāfisko metodi, loģiskās analīzes un sintēzes metodes, kā arī dedukcijas metodi, tiek risināti sekojošie uzdevumi: pasaules pētnieku un zinātnieku teorētisko atziņu apkopošana par ekonomiskā faktora ietekmi uz cilvēku subjektīvo labklājību, Latvijas ranžēšanas pasaules reitingos un pārskatos par subjektīvo labklājību apsekojums un tās salīdzinājums ar tuvākām Baltijas jūras kaimiņvalstīm, būtiskāko ekonomisko rādītāju analīze, secinājumu formulēšana.

Pētījumā tiek izvirzītas sekojošās hipotēzes:

H1 - Latvijas iedzīvotāju subjektīvā labklājība ir atkarīga ne tikai no IKP apjoma uz 1 iedzīvotāju, bet arī no tādiem valsts makroekonomiskiem rādītājiem, kā bezdarba līmenis un ienākumu nevienlīdzība.

H2 - Latvijas iedzīvotāju subjektīvā labklājība ir atkarīga no pašu cilvēku materiālā stāvokļa: finanšu aktīviem un saistībām.

Līdz šim brīdim jautājumi "Vai laime ir naudā?", vai kā saka pētnieki "*Will raising the incomes of all increase the happiness of all?*" paliek atklāti: pasaules zinātnieki, mēģinot rast atbildi uz augstākminēto jautājumu, iegūst pilnīgi pretējus rezultātus.

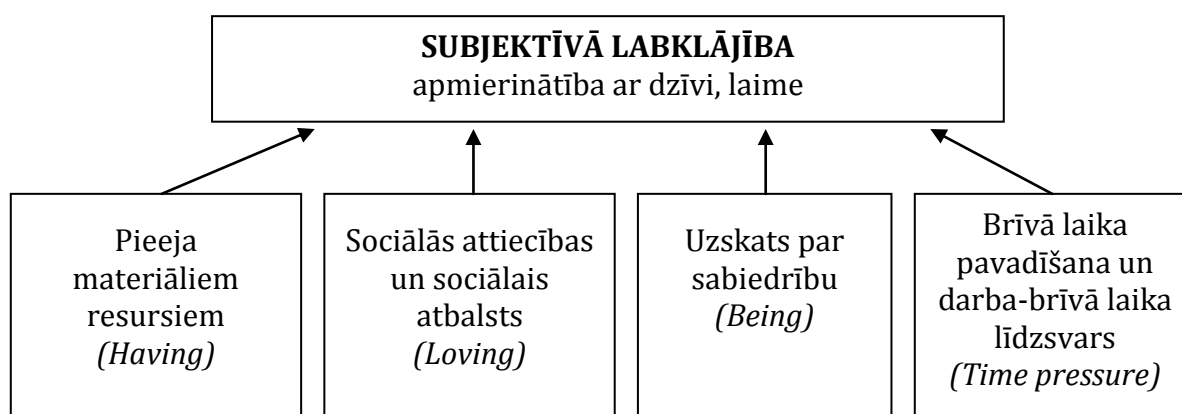
Jāpiebilst, ka vairākums pētnieku uzskata, ka cilvēku apmierinātība ar dzīvi un laimes sajūta ir sinonīmi, kaut gan starp šiem jēdzieniem ir zināma atšķirība.

R.Ingleharts (*R.Inglehart*) un līdzpētnieki jēdzienus "cilvēku apmierinātība ar dzīvi" un "laimes sajūta" definē atsevišķi, apskatot, cik

lielā mērā katra šī parādība ir sasaistīta ar cilvēku un valsts labklājību. Ingharts uzskata, ka labklājība vairāk ietekmē cilvēku apmierinātību ar dzīvi, nevis laimes sajūtu, jo apmierinātība ar dzīvi ir jūtīgāka, mainoties ekonomiskajam stāvoklim. Laime ir tūlītēji sasniedzama sajūta, tā ir tieši saistīta ar cilvēku grupas solidaritāti, reliģiozitāti un nacionālo lepnumu (29.).

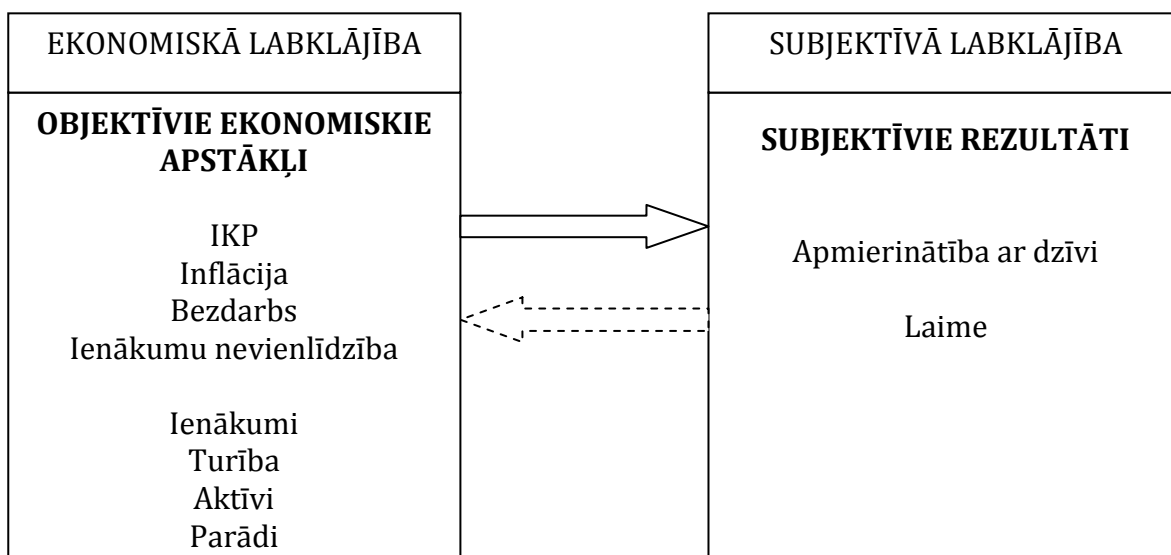
Amerikāņu ekonomistam A.Dītonam (*A.Deaton*) un psihologam D.Kanemanam (*D.Kahneman*) ir cita pieeja cilvēku subjektīvās labklājības definēšanai. Viņi uzskata, ka cilvēku subjektīvā labklājības sajūta sastāv no divām sastāvdaļām: emocionālās labklājības (*experienced happiness*) un kopējās apmierinātības ar dzīvi (*life evaluation*). Pētījuma autorei arī ir tuvāka šo divu jēdzienu atšķiršanas pieeja subjektīvās labklājības analizē (17.). Bet šajā pētījumā autore analizē apmierinātību ar dzīvi un laimes sajūtu kā identiskus jēdzienus, jo empīriski tiem ir konceptuāli līdzīga nozīme (7.).

Iedzīvotāju subjektīvo labklājību ietekmē vairāki faktori, t.i. dzīves aspekti (1. att.)

1. attēls. Subjektīvo labklājību ietekmējošie faktori (25.)

Zinātniskajā literatūrā var sastapt pieņēmumus, ka pastāv arī divvirzienu saikne starp cilvēku subjektīvo labklājību un faktoriem, kas to ietekmē (10.; 13.). Šajā rakstā autore koncentrēsies uz pirmo aspektu - pieeju materiāliem resursiem (*Having*), kas nosaka cilvēku ekonomiskās labklājības ietekmi uz cilvēku subjektīvo labklājību, analizējot ekonomiskos rādītājus, kas nodrošina šo materiālo resursu esamību: IKP apjoma izmaiņas, ienākumus, turību, aktīvus un parādus, inflāciju, bezdarbu un ienākumu nevienlīdzību (2. att.).

2. attēls. Ekonomiskās labklājības ietekme uz subjektīvo labklājību
(autores veidots attēls)

Pasaules zinātniskajos pētījumos visplašāk tiek analizēta valsts IKP lieluma ietekme uz tās iedzīvotāju subjektīvo labklājību. Apskatot IKP un iedzīvotāju subjektīvās labklājības mijiedarbību, var atzīmēt divu veidu datu analīzi: starpvalstu un valsts iekšējo. Atkarībā no tā, kāds analīzes veids ir veikts, iegūtie rezultāti var atšķirties.

Teorētiskās atziņas, ka IKP izmaiņas neietekmē valsts iedzīvotāju subjektīvo labklājību

R.Esterlins (*R.Easterlin*) izskatīja cilvēku laimes sajūtas un IKP rādītāja savstarpējo mijiedarbību gan starpvalstu griezumā, gan atsevišķo valstu griezumā konkrētā laika posmā. Abu veidu analīzē viņš atklāja nenozīmīgu pierādījumu saiknei starp valsts kopējiem ienākumiem un vidējo laimes līmeni. Citiem vārdiem runājot, laikā gaitā mijiedarbība starp valsts ienākumiem (kas tieši ietekmē arī valsts iedzīvotāju ienākumus) un subjektīvo labklājību tiecas uz nulli (2.;14.).

Šis fenomens ir labi pazīstams kā Esterlina paradokss (*the Easterlin paradox*), saskaņā ar kuru cilvēku subjektīvā labklājība ir ļoti relatīvs jēdziens: kamēr cilvēks ir materiāli labāk nodrošināts par citiem sabiedrības locekļiem, viņš jūtas laimīgs, tiklīdz apkārtējie cilvēki sasniedz viņa materiālo līmeni, viņš vairs nav tik laimīgs, t.i. cilvēki cenšas būt nevis vienkārši bagāti, bet būt bagātāki par citiem. Esterlins apgalvo: *“In all societies, more money for the individual typically means more individual happiness. However, raising the incomes of all does not increase the happiness of all”*. Esterlins izskaidro šo fenomenu sekojoši: pieaugot ienākumiem, cilvēki pielāgo savas materiālās tieksmes jaunajam

ienākumu līmenim, tādējādi samazinot potenciālo laimes ieguvumu. Cilvēki pielāgojas ienākumu pieaugumam, proporcionāli palielinot savas tieksmes pēc materiāliem labumiem. Sevišķi, līdzās ienākumu palielinājumam, notiek finansiālo gaidību pieaugums, kas var likt cilvēkiem justies mazāk apmierinātiem ar savu ienākumu līmeni. Neapmierinātības pieaugums finansiālajā dzīvē var kļūt par pamatu neapmierinātībai ar dzīvi (2.).

C.Bjornskovs (*C.Bjørnskov*) un līdzpētnieki savos pētījumos par apmierinātību ar dzīvi 15 ES valstīs laika periodā no 1973. līdz 2002.g. atklāja, ka IKP pieaugums pats par sevi neizraisīja pozitīvas tendences cilvēku apmierinātībā ar dzīvi šajās 15 Eiropas valstīs, taču paātrināts IKP pieaugums - gan. Tas nozīmē, ja cilvēki pierod ne tikai pie jaunā ienākumu līmeņa, bet arī pie situācijas, ka šis līmenis nepārtraukti pieaug, līdzās nepārtraukti pieaug arī viņu tieksmes, ar ko arī tiek izskaidrots pārsteidzoši nemainīgs apmierinātības ar dzīvi līmenis bagātājās valstīs. Bjornskovs un līdzpētnieki atklāja, ka cilvēku apmierinātību ar dzīvi ietekmē plašs lielums starp viņu tieksmēm un faktiskiem sasniegumiem. Paātrināts IKP pieaugums izraisa pozitīvu tendenci cilvēku subjektīvās apmierinātības ar dzīvi uzlabošanā, t.i. cilvēki jūtas vairāk apmierināti, ja viņu vēlmes piepildās. Arī paātrināta IKP izaugsme un valsts izdevumu straujš pieaugums, salīdzinot to ar situāciju kaimiņvalstīs, izraisa pozitīvas tendences cilvēku apmierinātības ar dzīvi sajūšanā — indivīdi mēdz salīdzināt viņu valsts situāciju ar situāciju kaimiņvalstīs (6.).

E.Dīners (*E.Diener*) un R.Bisvas-Dīners (*R.Biswas-Diener*), analizējot korelācijas starpvalstu griezumā, nonāca pie slēdziena, ka veiktā pētījuma rezultāti neatbilst priekšstatam, ka subjektīvā labklājība automātiski izriet no augstākiem ienākumiem, jo šajā saiknē pastāv starpelementi, kas liecina par to, ka tādiem psiholoģiskiem faktoriem kā vajadzības, vēlmes un loma sabiedrībā var būt izšķiroša nozīme saistībā "nauda - subjektīvā labklājība". Izrādās, ka nabadzīgākās sabiedrībās ienākumi ir saistāmi ar subjektīvo labklājību daudz mazākā mērā, nekā tas ir bagātākās sabiedrībās. Attiecībā uz analīzi valsts iekšienē, Dīners un Bisvas-Dīners pierādīja, ka pastāv divvirzienu saikne starp cilvēku subjektīvo labklājību un ienākumiem: pētot literatūru par šo tematu, viņi neatrada nekādu likumsakarību, kas liecinātu par to, ka ienākumu palielinājums pozitīvi ietekmē cilvēku apmierinātību ar dzīvi, tieši pretēji - iespējams, ka ienākumu samazinājums neskar subjektīvo labklājību. Turklāt viņi norāda, ka ir sastopami gadījumi, kad cilvēki, kas, salīdzinājumā ar citiem ir laimīgāki, sāk pelnīt vairāk, t.i., subjektīvā labklājība pozitīvi ietekmē cilvēku materiālo labklājību (10.). Šo fenomenu arī ir izskaidrojuši P.Dolans, T.Pīsguds un M.Vaits (*P.Dolan,*

T.Peasgood and M.White), izmantojot lejupejošu (*top-down*) izskaidrojumu: jūtoties laimīgi, cilvēki kļūst ekonomiski motivētāki un sāk vairāk pelnīt, salīdzinājumā ar tiem, kas ir nelaimīgi (13.).

M.Rohass (*M.Rojas*) atzīmē faktu, ka saistība starp ienākumiem un laimi, lai gan ir nopietna, tomēr tā ir samērā vāja. Viņš uzskata, ka šeit ir jākoncentrējas uz dzīvesveida un labklājības, nevis uz dzīves līmeņa un dzīvošanas apstākļiem. Laime ir apmierinātības funkcija daudzās dzīves jomās: tādās kā veselība, darbs, ģimene, draudzība, sabiedrība un brīvā laika izmantošana, ieskaitot arī katra cilvēka finansiālo stāvokli. Tieši tādēļ ienākumus nevar izmantot kā surogāta mērīšanas instrumentu subjektīvās labklājības noteikšanai, jo ienākumi un laime nav cieši saistīti. Autora "ciešās saistības hipotēzes" noraidīšana, pārslēdz fokusēšanos no ienākumu līmeņa ietekmes uz subjektīvo labklājību uz citiem būtiskiem laimes avotiem (22.). A.Ahuvija (*A.Ahuvia*) un D.Frīdmans (*D.Friedman*) piedāvā amortizējošā efekta (*a buffering effect*) skaidrojumu. Viņi teoretizē, ka ienākumu palielināšana nevis padara cilvēkus "laimīgākus", bet liek cilvēkiem justies pasargātiem no dažādām dzīves likstām, samazinot to negatīvo ietekmi (4.).

Teorētiskās atziņas, ka IKP izmaiņas ietekmē valsts iedzīvotāju subjektīvo labklājību

M.Hagertijs (*M.Hagerty*) un R.Vīnhovens (*R.Veenhoven*) pierādīja, ka, palielinoties valsts iekšzemes kopproduktam, palielinās arī nacionālās laimes līmenis, kas ir saskaņā ar vajadzību teorijas atziņām, taču ir pretrunā ar relatīvo lietderību teoriju, kas nosaka, ka cilvēka laimes līmenis ir atkarīgs no viņa ienākumiem, salīdzinot ar apkārtējo sabiedrības locekļu ienākumiem (sociālā salīdzināšana), un, salīdzinot savus pašreizējos ienākumus ar ienākumiem iepriekšējā periodā (adaptīvās vēlmes). Tādēļ ienākumu palielināšana valstī kopumā var arī nepaaugstināt vidējo laimes līmeni ilgā laika periodā (15.). 2006. g. Vīnhovens un Hagertijs vēlreiz apstiprināja to, ka IKP pieaugums tieši korelē ar subjektīvo labklājību (23.).

Dolans, Pīsguds un Vaits atzīmē, ka, analizējot vidējo cilvēku subjektīvās labklājības un nacionālā ienākuma sasaisti starpvalstu griezumā, tika novērota pozitīva korelācija, īpaši zemāko ienākumu valstīs (13.).

Dītons apgalvo, ka augsto ienākumu valstīs tiek novērota lielāka iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi nekā tā ir zemo ienākumu valstīs. Turklāt viņš atzīmē, ka nepastāv noteiktais ienākumu sliekšnis, un, kad ienākumi tiek novērtēti logaritmiskajā izteiksmē, nepastāv pierādījumi, ka ienākumu palielināšanas efekts starpvalstu griezumā izzūd, pieaugot valsts ienākumiem. Arī viņš atzīmē, ka starpvalstu analizē tiek izdalīti

divi valstu klāsteri-artefakti, t.i. Austrumeiropas valstis, ieskaitot arī bijušās Padomju Savienības bloka valstis (tostarp Latvija), kas nebūt nav nabadzīgākās valstis, taču to iedzīvotāji nav apmierināti ar savu dzīvi, un otra grupa - relatīvi nabadzīgas valstis - Ķīna, Indija, Gana un Nigērija, kur izglītoto iedzīvotāju subjektīvā apmierinātība ir augstāka, salīdzinājumā ar šo valstu pārējiem tipiskiem iedzīvotājiem. Dītons uzskata, ka "apmierinātība ar dzīvi" un "laime" nav sinonīmi, un ir ļoti svarīgi, kā tiek uzdots jautājums, izpētot iedzīvotāju subjektīvo labklājību. Atšķirības jautājumu formulēšanā rada sarežģījumus starpvalstu analīzē, jo, jautājot par apmierinātību ar dzīvi, respondentiem tiek lūgts sniegt kopējo savas dzīves novērtējumu. Rezultāti bieži vien tiek interpretēti kā laimes līmeņa izmērīšanas rezultāti, taču laime tiek uzskatīta par "izjūtamā" lielumu, un to var izmērīt tikai ar empīriskiem, vai uz pieredzi balstītiem jautājumiem, piemēram, jautājot par smaidīšanas biežumu, par jušanos laimīgam, par depresijas biežumu utt. Parasti šos jautājumus uzdod dienu pirms intervijas (8.).

Britu ekonomists R.Lajards (*R.Layard*) savā 2005.g. izdotajā grāmatā "Happiness: Lessons from a New Science" uzskata, ka tomēr ir noteikts cilvēku bagātības sliekšnis $\approx 20\ 000$ USD apmērā uz cilvēku gadā, sasniedzot kuru, cilvēka laimes sajūta un kopējā apmierinātība ar dzīvi vairs nav tik atkarīga no ienākumu daudzuma. Bet valstīs, kurās ienākumi uz vienu iedzīvotāju ir mazāki par šo sliekšni, situācija ir pilnīgi citādāka: cilvēku subjektīvā labklājība ir tieši atkarīga no primāri nepieciešamo dzīves apstākļu nodrošināšanas. Ir jāpiebilst, ka Lajards uzskata apmierinātību ar dzīvi kā vienu no laimes sajūtas sastāvdaļām (1.). Kanemans un Dītons atklāja sekojošu korelāciju: cilvēku laimes izjūta pieaug, pieaugot viņu ienākumiem, bet tikai līdz noteiktam punktam $\approx 75\ 000$ USD gadā. Sasniedzot šo summu, cilvēku laimes līmenis vairāk nepalielinās. Attiecībā uz cilvēku apmierinātību ar dzīvi - pārsniedzot šo noteikto ienākumu sliekšni - nauda joprojām var ietekmēt cilvēku apmierinātību ar dzīvi, taču ne emocionālo labklājību (laimes izjūtu) (17.).

Atkārtoti izvērtējot "Esterlina paradoksu", B.Stīvensons (*B.Stevenson*) un J.Volfers (*J.Wolfers*) uzsver, ka tiek novērota pozitīva saikne starp IKP uz vienu iedzīvotāju un apmierinātību ar dzīvi kā starpvalstu, tā arī valsts iekšējā analīzē, definējot, ka pastāv cieša saistība starp subjektīvās labklājības līmeni un ienākumiem gan bagātajās, gan nabadzīgākajās valstīs, noraidot agrāk pieņemto apgalvojumu par materiālās labklājības piesātināšanās punktu, sākot no kura augstāks IKP uz vienu iedzīvotāju vairāk netiek asociēts ar augstāku subjektīvās labklājības līmeni (41.). M.Degutis (*M.Degutis*) un līdzpētnieki arī parāda, ka starpvalstu analīzē IKP pieaugums ietekmē subjektīvās labklājības

pieaugumu gan relatīvi pārtikušās, gan relatīvi nabadzīgās valstu grupās no visām 27 ES dalībvalstīm. Kaut gan, veicot valstu iekšējo analīzi, tikai 15 no 27 ES valstīm ir redzama pozitīva saikne starp IKP uz vienu iedzīvotāju un apmierinātību ar dzīvi (8 no šīm 15 valstīm ir jaunās ES dalībvalstis un tādas nabadzīgākas). Ir jāpiebilst, ka nepastāv neapšaubāma saistība starp IKP un subjektīvās labklājības līmeņa izmaiņām, šāda pozitīvā saikne ir vērojama visās Austrumeiropas valstīs, izņemot Ungāriju (9.).

Vēlāk R.Esterlins un L.Angelesku (*L.Angelescu*) izteica savus novērojumus par to, ka laimes līmenis mainās ekonomikas attīstības ciklu ietekmē attīstītajās un pārejas ekonomikas valstīs - pieaugot līdz ar ekonomikas attīstības augšupeju un samazinoties līdz ar ekonomikas lejupslīdi (3.).

Pastāv daudz pierādījumu tam, ka iedzīvotāju subjektīvo labklājību ietekmē ne tikai IKP izmaiņas, bet arī citi ekonomiskie rādītāji, tādi kā ienākumu nevienlīdzība, inflācija, bezdarbs, aktīvi un parādi. D.Moravets (*D.Morawetz*) sniedz pierādījumus, kas liecina, ka sabiedrība ar nevienlīdzīgākiem ienākumiem ir mazāk laimīga, nekā sabiedrība ar vienlīdzīgākiem ienākumiem. Šī pētījuma ietvaros autors veicis divu nelielu izraēliešu ciematu iedzīvotāju pašnovērtētās laimes sajūtas salīdzinošo izpēti. Šie ciemati bija gandrīz līdzīgi viens otram pēc visām pazīmēm, izņemot ienākumu sadali. Pētījuma autors nonāca pie slēdziena, ka iedzīvotāji, kas dzīvoja pēc ienākumiem vairāk vienlīdzīgā ciematā (Isos) bija laimīgāki nekā tie, kas dzīvoja pēc ienākumiem mazāk vienlīdzīgā ciematā (Anisos) (20.).

A.Alesina (*A.Alesina*), R. Di Tela (*R.Di Tella*) un R.Makuloks (*R.MacCulloch*) noskaidroja, ka, kamēr Eiropas respondentu dzīves apmierinātību negatīvi ietekmē ienākumu nevienlīdzība, šī parādība kopumā netiek novērota ASV respondentu vidū (5.). Citā pētījumā P.Sanfī (*P.Sanfey*) un U.Teksoss (*U.Teksoz*) izmantoja "World Values" pētījuma datus un secināja, ka ienākumu nevienlīdzība, ko novērtē ar Džini koeficientu, negatīvi ietekmē iedzīvotāju laimes sajūtu tieši pārejas ekonomikas valstīs, t.i., iedzīvotāji pārejas ekonomikas valstīs cenšas izvairīties no ienākumu nevienlīdzības (38.).

Di Tela un līdzpētnieki norāda, ka cilvēki mēdz būt laimīgāki pie zema inflācijas un bezdarba līmeņa. Cenu svārstības un bezdarbs negatīvi ietekmē apmierinātību ar dzīvi, pie tam bezdarbs samazina labklājības līmeni daudz ievērojamāk, nekā inflācija (11.).

Pētījumi nepārtraukti pierāda indivīdu nenodarbinātības lielo negatīvo ietekmi uz subjektīvo labklājību. Izmantojot Eiropas valstu datus, O.Lelkis (*O.Lelkes*) atklāj, ka bezdarbs samazina iespējamo

apmierinātības ar dzīvi līmeni par 19% un iespējamo laimes līmeni pat par 15% (18.).

R.Lukass (*R.Lucas*) un līdzpētnieki atzīst, ka indivīdi, kuri ir nenodarbināti ilgāk nekā gadu, izjūt negatīvākas emocijas pret bezdarbu, un, tiklīdz cilvēks atgriežas darba tirgū, viņa subjektīvā labklājība vairs nesasniedz kādreizējo apmierinātības ar dzīvi līmeni (19.).

Di Tela un līdzpētnieki apgalvo, ka makroekonomiskajiem apstākļiem ir nozīmīga un statistiski būtiska ietekme uz cilvēku subjektīvo labklājību. Respondentu atbildes par laimes līmeni lielākoties korelē ar IKP izmaiņām. Zaudējumi pēc recesijas ir lieli. Un tie nav saistīti tikai ar IKP krišanos vai iedzīvotāju darba zaudējumiem, šie zaudējumi ir lielāki par ienākumu samazinājumu recesijas laikā: cilvēki cieš no "bailēm no bezdarba". Liels bezdarba līmenis liek bezdarbniekam justies tā, it kā viņš tuvākajā laikā visdrīzāk neatradīs darbu (12.).

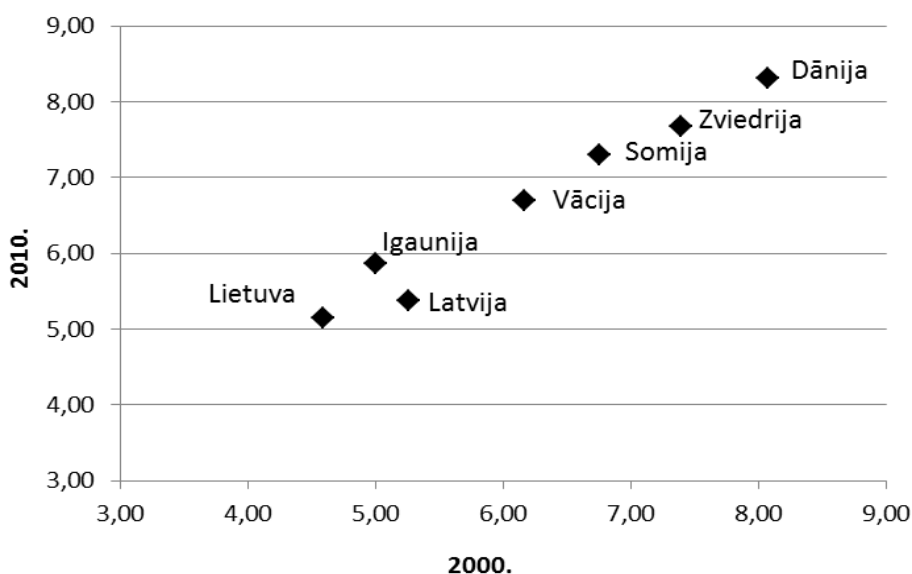
M.Siržijs (*M.Sirgy*) uzskata, ka cilvēku subjektīvā apmierinātība ar dzīvi lielākoties ir atkarīga no aktīviem, kas ir viņu īpašumā, nevis no ienākumiem. Aktīvi ir vērtības, kas nodrošina pozitīvu finansiālo atdevi. Par aktīviem tiek uzskatīti uzkrājumi, akcijas, obligācijas, kustamais un nekustamais īpašums. Aktīvi atšķiras no ienākumiem ar to, ka ienākumi veido naudas plūsmu, kamēr aktīvi ir vērsti uz bagātības uzkrāšanu (21.). Izmantojot piecu valstu (Austrālija, Lielbritānija, Vācija, Ungārija un Nīderlande) pētījumu datus, zinātnieki B.Hedijs (*B.Headey*), R.Mafels (*R.Muffels*) un M.Vūdens (*M.Wooden*) spēja nodemonstrēt, ka cilvēku majsaimniecība plašā nozīmē (ietverot mājokļus, apgrozāmos līdzekļus, kapitālu un naudas līdzekļu ieguldījumus, norēķinu kontus, pensiju uzkrājumus, transportlīdzekļus un kolekcionējamus priekšmetus, hipotekāros aizņēmumus, kredītkartes, studiju kredītus un personīgos parādus) spēcīgāk nosaka apmierinātības ar dzīvi līmeni, nekā tikai majsaimniecības ienākumi (27.). C.K.Hans (*C.K.Han*) un S.I.Hongs (*S.I.Hong*) arī pierāda, ka cilvēka rīcībā esošie aktīvi un parādi būtiski ietekmē apmierinātību ar dzīvi. Veicot šķērsgriezuma datu analīzi, viņi atklāja, ka reālie aktīvi un finanšu līdzekļi, kā arī parādi ir nozīmīgi apmierinātības ar dzīvi faktori; cilvēki ar lielākām parādsaistībām daudz biežāk tiek klasificēti kā mazāk apmierināti ar dzīvi (16.).

Latvijas iedzīvotāju subjektīvās labklājības novērtējums

Analizējot Latvijas vietu dažādos reitingos, kas ņem vērā subjektīvos rādītājus, var secināt, ka Latvijas iedzīvotāji vērtē savu dzīvi šajā valstī ļoti pesimistiski.

Pētot Latvijas subjektīvās apmierinātības ar dzīvi rādītājus, tika konstatēts, ka laika gaitā no 2000. līdz 2010.g. salīdzinājumā ar Baltijas jūras kaimiņvalstīm, Latvija atrodas viszemākajās pozīcijās kopā ar

Lietuvu. 2000.g.mūsu valsts iedzīvotāju subjektīvās apmierinātības ar dzīvi rādītājs sasniedza 5,26 punktus no 10, bet 2010.g. nedaudz palielinājās līdz 5,37 punktiem (3. att.).

3. attēls. Latvijas un dažu Baltijas jūras kaimiņvalstu subjektīvās apmierinātības ar dzīvi rādītāji 2000. un 2010.g. (autores sastādīts, izmantojot World Database of Happiness datus, Measure type: 4-step verbal Life Satisfaction (43.))

Analizējot triju Baltijas valstu iedzīvotāju atbildes uz *Eurobarometer* jautājumu “Jūsu dzīve kopumā?” (“*Your life in general?*”), 2011.g. latvieši dzīves apstākļus subjektīvi novērtē ar 0,6 ballēm (pie “-10” zemākais vērtējums, “+10” augstākais vērtējums), un, salīdzinot ar 2010.g., šis vērtējums samazinājās par 0,2 ballēm, Lietuvā šis samazinājums bija 0,1 balle, sasniedzot 2011.g. 0,4 balles, bet Igaunijā bija novērojams pat palielinājums par 0,4 ballēm, sasniedzot kopējo vērtējumu 2,3 balles (1. tab.) (40.).

1. tabula

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas izvietojums atbilstoši *Eurobarometer* datiem par situāciju 2011.gadā un situāciju pirms pieciem gadiem (40.)

Valsts	“Jūsu dzīve kopumā?”		Labāk/sliktāk indekss 2011./2006.
	2011. gads	Salīdzinājumā ar 2010. gadu	
Latvija	0.6	-0.2	-35
Lietuva	0.4	-0.1	-39
Igaunija	2.3	+0.4	+4
EU27	3.5	+0.4	-2

Apskatot *Eurobarometer* „labāk/sliktāk” indeksa (*better/worse index*) rezultātus par 2011.g., kas sniedz informāciju par cilvēku subjektīvo vērtējumu par dzīves apstākļiem 2011.gadā salīdzinājumā ar apstākļiem pirms pieciem gadiem, var redzēt, ka Latvijas iedzīvotāju viedoklis ir negatīvs un sasniedz -35 punktus robežās no -100 (vissliktāk) līdz +100 (vislabāk), Lietuvas iedzīvotāju viedoklis ir vēl zemāks: -39 punkti, bet Igaunijas iedzīvotāji esošos dzīves apstākļus, salīdzinot ar to, kas bija pirms pieciem gadiem, vērtē pozitīvi, ar +4 punktiem (1. tab.) (40.).

Apskatot pasaules valstu vietu sadalījumu 2010.g. pēc “Pārskata par cilvēces attīstību” (*Human Development Report*) “Kopējā apmierinātība ar dzīvi” (*Overall life satisfaction*) indikatora, triju Baltijas valstu starpā Latvijas iedzīvotājiem atkal ir zemākais vērtējums: 4,7 balles (pie “0” - vismazāk apmierināts, “10” - visvairāk apmierināts), bet Lietuvas un Igaunijas iedzīvotāju vērtējums ir vienāds: 5,1 balles (28.).

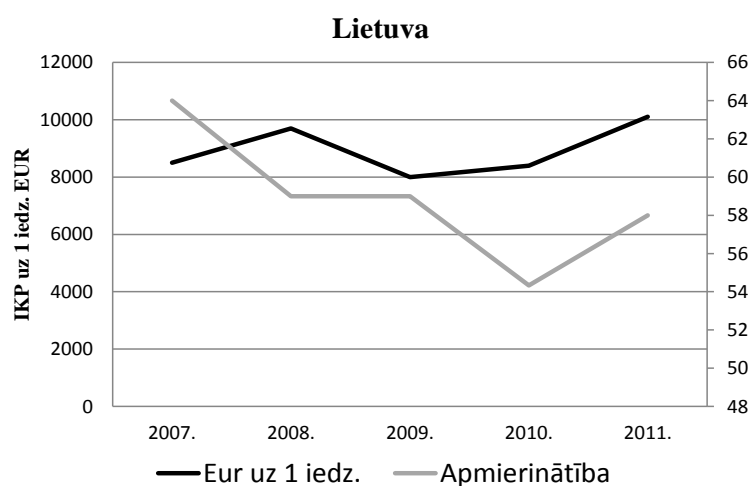
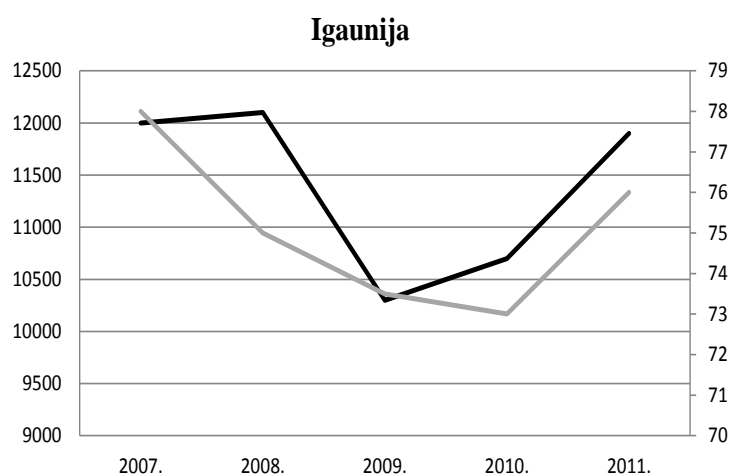
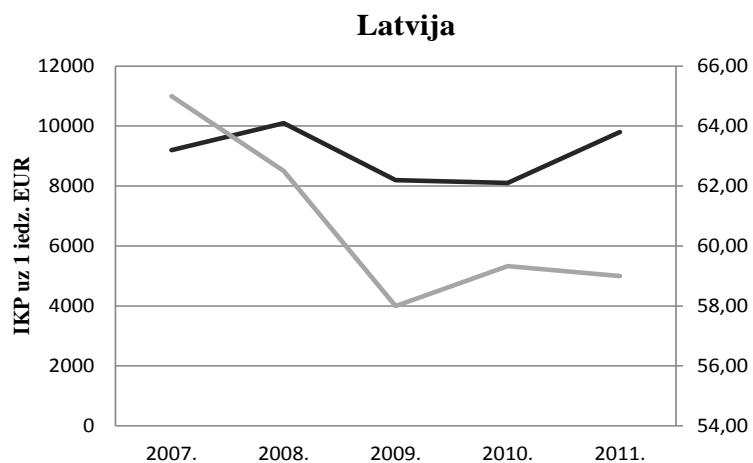
Valstu vietu sadalījums pēc “*Legatum Prosperity Index 2011*” indikatora “Vidējā apmierinātība ar dzīvi” (*Average life satisfaction*) ir sekojošs: Latvijai 86. vieta 110 pasaules valstu vidū, Lietuvai — 72. vieta, bet Igaunijai — 68. vieta (30.).

Skatoties uz “*World Database of Happiness*” datiem par laika periodu no 2001. līdz 2010.g., Latvijas iedzīvotāju vidējais laimes līmenis ir novērtēts ar 5,3 ballēm (pie “0” - viszemākais, “10” - visaugstākais), kaimiņvalsts Lietuvas iedzīvotāju vidējais laimes līmenis ir 5,5 balles, bet Latvijas ziemeļu kaimiņi igauņi novērtē savu laimi ar 6,0 ballēm no 10 iespējamām (43.).

Tātad, ņemot vērā augstāk minēto informāciju, var secināt, ka triju Baltijas valstu griezumā Latvijai ir zemākās iedzīvotāju subjektīvo rādītāju vērtības par dzīvi šajā valstī, Lietuva atrodas gandrīz vienā līmenī ar Latviju, bet tomēr nedaudz labākā stāvoklī, savukārt Igaunijā ir novērota tendence tuvoties vidējiem Eiropas valstu subjektīviem rādītājiem. Lai izprastu šo situāciju, tālāk pētījuma autore analizē valsts ekonomisko faktoru ietekmi uz cilvēku subjektīvo apmierinātību.

Latvijas un tuvāko Baltijas jūras kaimiņvalstu ekonomisko rādītāju analīze

Analizējot triju Baltijas kaimiņvalstu IKP uz vienu iedzīvotāju un iedzīvotāju subjektīvās apmierinātības ar dzīvi rādītāju izmaiņas laika periodā no 2007. līdz 2011.g., ir redzams, ka Igaunijas un Lietuvas gadījumos iedzīvotāju apmierinātība ar dzīvi tieši korelē ar IKP izmaiņām visā apskatāmajā periodā. Savukārt, Latvijas gadījumā viss nav tik vienkārši, sākot ar 2010.g. ir redzama IKP palielināšanās tendence, bet tā pozitīvi neietekmē iedzīvotāju subjektīvo apmierinātības ar dzīvi rādītāju - tas samazinās (4.att.).

4. attēls. IKP uz 1 iedzīvotāju un iedzīvotāju apmierinātības ar dzīvi (ar dzīvi apmierināto iedzīvotāju īpatsvars % no kopējā iedzīvotāju skaita) izmaiņas Latvijā, Igaunijā un Lietuvā 2007.-2011.g. (autores sastādīts, izmantojot 26.; 31.; 32.; 33.; 34.; 35.; 36.; 39.; 40.; 42.)

To, ka Latvijas gadījumā 2011.g. līdz ar IKP uz vienu iedzīvotāju rādītāja pieaugumu netiek novērotas iedzīvotāju subjektīvās labklājības rādītāja palielinājums, var pamatot gan ar citu ekonomisko faktoru papildus ietekmi (2.att.), ko autore izskatīs zemāk, gan ar pārējo neekonomisko determinantu ietekmi uz subjektīvo labklājību (1.att.).

Analizējot 2. tabulas datus, tika konstatēts, ka Latvijas gadījumā ir visvairāk zemāko (bezdarba rādītājam un Džini koeficientam - visaugstāko) rādītāju vērtības starp tuvākām Baltijas jūras kaimiņvalstīm (šīs vērtības 2. tabulā ir atzīmētas ar trekno rakstu). Tās ir trīs vērtības: zemākais IKP apjoms uz 1 iedzīvotāju, augstākais bezdarba līmenis un augstākais Džini koeficients. Igaunijai ir viena vērtība - lielākais inflācijas rādītājs, un Dānijai arī ir viena vērtība - zemākais IKP pieauguma temps. Igaunijas inflācijas līmeni var pamatot ar to, ka 2011.g. sākumā notika Eiro valūtas ieviešana, kaut gan oficiāli tika skaidrots, ka tās dēļ inflācijas līmenis palielinājās tikai par 0,2–0,3 % punktiem (37.). Savukārt, pētot Dānijas IKP pieauguma tempus, redzams, ka pašlaik Dānijā ir viena no lielākajām IKP uz 1 iedzīvotāju vērtībām gan Eiropā, gan pasaulē, tāpēc autore uzskata, ka IKP pieauguma tempa palēnināšanās tik stipri neietekmē Dānijas iedzīvotāju subjektīvo apmierinātību.

2. tabula

IKP uz 1 iedzīvotāju, IKP pieauguma tempa, inflācijas,
bezdarba un ienākumu nevienlīdzības rādītāju vērtības 2011.g.
Latvijā un kaimiņvalstīs
(autores sastādīta, izmantojot (26.))

2011.g.	IKP uz 1 iedz. tirgus cenās (EUR)	Reālais IKP pieauguma temps (attiecībā pret iepr.gadu) (%)	Inflācija (gada vidējais izmaiņu temps) (%)	Bezdarba līmenis (%)	Ienākumu nevienlīdzība (Džini koef.)
Latvija	9,800	5.5	4.2	16.3	35.2
Lietuva	10,200	5.9	4.1	15.4	32.9
Igaunija	11,900	8.3	5.1	12.5	31.9
Vācija	31,700	3.0	2.5	5.9	29.0
Zviedrija	41,100	3.9	1.4	7.5	24.4
Dānija	43,000	1.1	2.7	7.6	27.8
Somija	35,200	2.7	3.3	7.8	25.8
EU27	25,200	1.5	3.1	9.7	30.5*

* 2010. gadā

Līdz ar to pētījuma autore uzskata, ka rakstā izvirzītā hipotēze H1 ir pierādīta, pamatojoties uz augstāk izklāstītiem un izanalizētiem datiem. Var uzskatīt, ka salīdzinājumā ar Latvijas tuvākajām kaimiņvalstīm,

Latvijas iedzīvotāju subjektīvā labklājība ir atkarīga ne tikai no IKP apjoma uz vienu iedzīvotāju, bet arī no tādiem makroekonomiskiem rādītājiem, kā bezdarba līmenis un ienākumu nevienlīdzība.

Analizējot triju Baltijas valstu un tuvāko kaimiņu iedzīvotāju bruto un neto finanšu aktīvus uz 1 iedzīvotāju 2011.g., var secināt, ka Latvija kārtējo reizi ir saraksta beigās (3. tab.).

3. tabula

Bruto un neto iedzīvotāju finanšu aktīvi, IKP apmērs 2011.g. eiro valūtā uz 1 iedzīvotāju Latvijā un kaimiņvalstīs
(autores sastādīta, izmantojot 24.; 26.)

2011. gads	(1) Bruto finanšu aktīvi (EUR uz 1 iedz.)	(2) Neto finanšu aktīvi (EUR uz 1 iedz.)	(1) : (2) Parāda nasta	IKP uz 1 iedz. tirgus cenās (EUR)
Latvija (LWC)*	5,290	1,392	3.8	9,800
Lietuva (LWC)	7,349	4,089	1.8	10,200
Igaunija (MWC)**	15,540	9,672	1.6	11,900
Vācija (HWC)	57,384	38,521	1.5	31,700
Zviedrija (HWC)***	77,962	42,104	1.9	41,100
Dānija (HWC)	113,463	49,220	2.3	43,000
Somija (MWC)	43,042	19,105	2.3	35,200
Pasaule	21,493	14,881	1.4	-

* zemo ienākumu valsts, ** vidējo ienākumu valsts, *** augsto ienākumu valsts.

Kā ir redzams 3. tabulas datos, Latvijas iedzīvotāji minēto valstu starpā ir visnabadzīgākie. Latvieša vidējie neto finanšu aktīvi (nauda, vērtspapīri, bankas depozīti, citi ieguldījumi, apdrošināšanas polises, t.i. viss cilvēka finanšu īpašums, atskaitot viņa saistības) sastāda tikai 1,392 eiro, t.i. gandrīz 3 reizes mazāk, nekā vidējie Lietuvas iedzīvotāja tīrie finanšu aktīvi un 7 reizes mazāk, salīdzinot ar vidējiem Igaunijas iedzīvotāja tīriem finanšu aktīviem. Pie tam Igaunija pieder pie vidējo ienākumu valsts grupas, bet Latvija un Lietuva vēl joprojām paliek zemo ienākumu valstu grupā (pēc bruto un neto finanšu aktīvu summas uz 1 iedzīvotāju).

Bruto finanšu aktīvi (t.i. tīrie finanšu aktīvi plus visas saistības un parādi) Latvijas iedzīvotājiem arī ir vismazākie minēto valstu vidū, bet attiecība starp bruto un neto finanšu aktīviem, tā saucamā parāda nasta, ir viena no lielākajām - 3,8 (3. tab.).

Tātad var teikt, ka cilvēku personīgie aktīvi un parādi būtiski ietekmē cilvēku subjektīvo labklājību, līdz ar to var uzskatīt, ka rakstā izvirzītā H2 hipotēze arī ir pierādīta: Latvijas iedzīvotāju subjektīvā

labklājība ir atkarīga no viņu materiālā stāvokļa, t.i. no viņu rīcībā esošajiem finanšu aktīviem un parādu nastas.

Secinājumi

Šajā rakstā autore, analizējot Latvijas un tās tuvāko Baltijas jūras kaimiņvalstu piemērus, konstatēja ekonomisko faktoru nozīmīgumu un to ietekmi uz Latvijas iedzīvotāju zemo subjektīvās labklājības līmeni. Pētījumā tika noskaidrots, ka Latvijas iedzīvotāju subjektīvais vērtējums 2011.g. samazinājās līdz ar IKP pieaugumu, taču Lietuvā un Igaunijā iedzīvotāju subjektīvais vērtējums līdz ar IKP pieaugumu palielinājās. Lai pierādītu rakstā izvirzītās hipotēzes H1 "Latvijas iedzīvotāju subjektīvā labklājība ir atkarīga ne tikai no IKP apjoma uz 1 iedzīvotāju, bet arī no tādiem valsts makroekonomiskiem rādītājiem, kā bezdarba līmenis un ienākumu nevienlīdzība" un H2 "Latvijas iedzīvotāju subjektīvā labklājība ir atkarīga no pašu cilvēku materiālā stāvokļa: finanšu aktīviem un saistībām", tika izanalizēti ekonomiskie un sociāli subjektīvie rādītāji Latvijas un tās tuvāko Baltijas jūras valstu griezumā. Analīzē tika konstatēts, ka Latvijas iedzīvotāju subjektīvo vērtējumu ietekmē ne tikai salīdzinoši zems IKP apjoms uz vienu iedzīvotāju, bet arī liels bezdarba līmenis un ienākumu nevienlīdzība, kā arī zema tīro personīgo finanšu aktīvu kopsumma uz vienu iedzīvotāju un liels saistību apmērs, t.i. liela parāda nasta. Līdz ar to rakstā izvirzītās hipotēzes H1 un H2 tika pierādītas. Šajā rakstā autore atzīmē subjektīvo rādītāju izmantošanas lielu nozīmi, vērtējot jebkuras teritorijas attīstību, jo pasaulē pēdējo gadu laikā veiktie pētījumi, publicētie ziņojumi un pārskati teritoriālās attīstības jomā skaidri parāda tendenci, ka gan nauda, gan ekonomiskie sasniegumi netiek uzskatīti par absolūti pietiekamiem un objektīviem teritorijas attīstības rādītājiem. Tāpēc arvien vairāk un plašāk pētījumos tiek analizēti tādi cilvēku subjektīvie dzīves uztveršanas indikatori kā cilvēku apmierinātība ar dzīvi, subjektīvā labklājība un laimes sajūta, jo izmantojot šāda veida rādītājus kopā ar objektīviem sociāli ekonomiskiem rādītājiem, var sasniegt rezultātu ticamību un objektivitāti.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā
«Atbalsts Daugavpils Universitātes doktora studiju īstenošanai»

Vienošanās Nr. 2009/0140/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/015

Izmantotā literatūra un avoti

1. LAYARD R. *Happiness: Lessons From a New Science*. United States of America: Penguin Books Ltd, 2005. pp. 310.
2. EASTERLIN, R.A. Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. In *Nations and Households in Economic Growth*. Ed. P.A.David & M.W.Redder. New York: Academic Press, 1974, p. 89-125.
3. EASTERLIN, R.A, ANGELESCU, L. Modern Economic Growth and Quality of Life: Cross-Sectional and Time Series Evidence. In *Handbook of Social Indicators and Quality of Life Research*. Ed. K.C.Land. New York and London: Springer, 2012, p. 113-136.
4. AHUVIA, A.C., FRIEDMAN, D.C. Income, consumption, and subjective well-being: Toward a composite makromarketing model. *Journal of Macromarketing*. 1998. Nr. 18, p. 153-168.
5. ALESINA, A., DI TELLA, R., MACCULLOCH, R. Inequality and happiness: are Europeans and Americans different? *Journal of Public Economics*. 2004. Nr. 88, p. 2009–2042.
6. BJORNSKOV, C., GUPTA, N. D., PEDERSEN, P. J. Analysing trends in subjective well-being in 15 European countries 1973–2002. *Journal of Happiness Studies*. 2008. Nr. 9, p. 317–330.
7. BLANCHFLOWER, D.G., OSWALD, A.J. Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*. 2000. Nr. 88 (2004), p. 1359–1386.
8. DEATON, A. Income, Health, and Well-Being around the World: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*. 2008. Nr. 2 (22), p. 53–72.
9. DEGUTIS, M., URBONAVIČIUS, S., GAIŽUTIS, A. Relation Between GDP and Life Satisfaction in the European Union. *Ekonomika*. 2010. Vol. 89 (1), p. 9–21.
10. DIENER, E., BISWAS-DIENER, R. Will Money Increase Subjective Well-Being? A Literature Review and Guide to Needed Research. *Social Indicators Research*. 2002. Nr. 57, p. 119–169.
11. DI TELLA, R., MACCULLOCH, R.J., OSWALD, A.J. Preferences over Inflation and unemployment: Evidence from Surveys of Happiness. *The American Economic Review*. 2001. Nr. 91 (1), p. 335–341.
12. DI TELLA, R., MACCULLOCH, R.J, OSWALD, A.J. The macroeconomics of happiness. *The Review of Economics and Statistics*. 2003. Nr. 85 (4), p. 809–827.
13. DOLAN, P., PEASGOOD, T., WHITE, M. Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being. *Journal of Economic Psychology*. 2008. Nr. 29, p. 94–122.
14. EASTERLIN, R.A. Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1995. Nr. 27, p. 35–47.
15. HAGERTY, M., VEENHOVEN, R. Wealth and Happiness Revisited – Growing National Income Does Go With Greater Happiness. *Social Indicators Research*. 2003. Nr. 64, p. 1–27.
16. HAN, C.K., HONG, S.I. Assets and Life Satisfaction Patterns Among Korean Older Adults: Latent Class Analysis. *Social Indicators Research*. 2011. Nr. 110, p. 225–240.
17. KAHNEMAN, D., DEATON, A. High Income Improves Evaluation of Life but not Emotional Well-being. *Proceedings of National Academy of Sciences of the USA*. 2010. Nr. 38(107), p. 1–5.

18. LELKES, O. Tasting Freedom: Happiness, Religion and Economic Transition. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 2006. Nr. 59 (2), p. 173–194.
19. LUCAS, R.E., CLARK, A.E., GEORGELLIS, Y., DIENER, E. Unemployment alters the set point for life satisfaction. *Psychological Science*. 2004. Nr. 15, p. 8–13.
20. MORAWETZ, D. Income distribution and self-rated happiness: Some empirical evidence. *The Economic Journal*. 1977. Nr. 87, p. 511–522.
21. SIRGY, M.J. Effects of Income and Wealth on Subjective QOL. The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction, and Eudemonia. *Social Indicators Research Series*. 2012. Nr. 50, p. 81–94.
22. ROJAS, M. Happiness, Income, and Beyond. *Applied Research Quality Life*. 2011. Nr. 6, p. 265-276.
23. VEENHOVEN, R., HAGERTY, M. Rising Happiness in Nations 1946-2001: a Reply to Easterlin. *Social Indicators Research*. 2006. Nr. 79, p. 421–436.
24. *Allianz Global Wealth Report* [tiešsaiste]. Allianz SE, Economic Research & Corporate Development [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: https://www.allianz.com/media/economic_research/publications/specials/en/GWR2012e.pdf
25. BOHNKE, P. *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging 2005*. [tiešsaiste]. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2005/91/en/1/ef0591en.pdf>
26. *Eurostat database* [tiešsaiste] [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00114>
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00115>
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=une_rt_q&lang=en
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=tec00118&tableSelection=1&footnotes=yes&labeling=labels&plugin=1>
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi190&plugin=0>
27. HEADEY, B., MUFFELS, R., WOODEN, M. *Money Doesn't Buy Happiness... Or Does It? A Reconsideration Based on the Combined Effects of Wealth, Income and Consumption*. *IZA discussion papers Nr. 1218* [tiešsaiste]. Institute for the study of labor [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: <http://ftp.iza.org/dp1218.pdf>
28. *Human Development Report. Sustainability and Equity: A Better Equity for All*. [tiešsaiste]. United Nations Development Programme. New York: Palgrave Macmillan Houndmills, 2011 [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Complete.pdf
29. INGLEHART, R., FOA, R., PETERSON, C., WELZEL, C. *Development, Freedom, and Rising Happiness: A Global Perspective (1981-2007)* [tiešsaiste]. The World Values Survey, Association for Psychological Science [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_122/files/RisingHappinessPPS.pdf
30. *Legatum Prosperity Index 2011* [tiešsaiste] [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://webapi.prosperity.com/download/pdf/Country_FactSheets_Web_2012.pdf

31. *Public Opinion in the European Union*, Standard Eurobarometer 70, Autumn2008, TNS Opinion & Social [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb70/eb70_full_en.pdf
32. *Public Opinion in the European Union. National Report. Latvia. Standard Eurobarometer 72, Autumn2009, TNS Opinion & Social* [tiešsaiste]. Eurobarometer. [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb72/eb72_lv_lv_nat.pdf
33. *Public Opinion in the European Union. Standard Eurobarometer 67, Spring 2007, TNS Opinion & Social* [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb67/eb67_en.pdf
34. *Public Opinion in the European Union. Standard Eurobarometer 68, Autumn2007, TNS Opinion & Social* [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb68/eb_68_en.pdf
35. *Public Opinion in the European Union. Standard Eurobarometer 73. Table of Results, May 2010* [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb73/eb73_anx_full.pdf
36. *Public Opinion in the European Union. Standard Eurobarometer 74, Autumn2010, TNS Opinion & Social* [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_publ_en.pdf
37. RIMGAILAITE, R. *Igaunijas inflācija. Misija – meklējam vainīgo!* [tiešsaiste] [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: <http://www.makroekonomika.lv/igaunijas-inflacija-misija-meklejam-vainigo>
38. SANFEY, P., TEKSOZ, U. *Life in transition: are people happier after a decade and a half?* [tiešsaiste] The International Association for Research in Income and Wealth [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: <http://www.iariw.org/papers/2008/sanfey.pdf>
39. *Social Climate*, Special Eurobarometer 315 / Wave EB71.2 [tiešsaiste]. European Opinion Research Group [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_315_en.pdf
40. *Social Climate. Special Eurobarometer 370 / Wave EB75.4 – TNS opinion & social* [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_370_en.pdf
41. STEVENSON, B., WOLFERS, J. *Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox* [tiešsaiste]. National Bureau of Economic research [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://www.nber.org/papers/w14282.pdf?new_window=1
42. *The European Union and its Citizens. Standard Eurobarometer 69, Spring 2008, TNS Opinion & Social.* [tiešsaiste]. Eurobarometer [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_part2_en.pdf
43. VEENHOVEN, R. *Happiness in Nations. World Database of Happiness* [tiešsaiste]. Erasmus University Rotterdam [atsauce 2013.g. 15.febr.]. Pieejas veids: <http://www1.eur.nl/fsw/happiness/index.html>

Summary

At the end of the 20th century, in the world there appeared a new tendency in evaluation of the territory development, i.e. together with objective statistical social and economic indicators researchers and scientists started to use also indicators of inhabitants' subjective evaluation of life within a definite area and their attitude to processes happening in the area. People's general satisfaction with life within a particular area and their feeling of happiness are the most widely used subjective indicators. In addition to it, the corner stone for researchers remains the question 'Is money the secret of happiness?' or as researchers say, 'Will raising the incomes of all increase the happiness of all?'; world scientists and researchers, when trying to find an answer to the afore-mentioned question, obtain contrary results. In the present article, taking Latvia and its closest neighbouring Baltic Sea region countries as an example, the author has analysed the significance of economic factors and their influence on the low subjective well-being level of inhabitants of Latvia. In the research, it has been clarified that Latvian inhabitants' subjective appraisal has not been growing together with GDP like it happened in Lithuania and Estonia, but on the contrary – it has decreased. Analysing other economic indicators in the context of Latvia and its closest neighbours in the Baltic Sea region, it is obvious that the subjective evaluation of Latvian inhabitants is influenced not only by the low GDP per capita, but also by high rate of unemployment and inequality of income, as well as low sum of personal net financial assets per inhabitant and large amount of obligations, i.e. hard debt burden. In this article, the author emphasizes great importance of the use of subjective indicators in evaluating any development of the territory in the world, because researches, reports and surveys of territorial development published in recent years clearly show the trend when both money and economic performance are not considered to be absolutely sufficient and objective indicators of territorial development. Therefore, more and more studies are underpinned by the analysis of such subjective human life indicators as people's satisfaction with life, subjective well-being and happiness. Applying that kind of indicators together with objective socio-economic indicators, there is a room for achieving more reliability and objectivity.